УДК 159.922.8 ***І. Г. Андрущенко***

СМИСЛОВІ ОРІЄНТАЦІЇ ЯК КОМПОНЕНТ РОЗВИТКУ ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ В ЮНАЦЬКОМУ ВІЦІ

Стаття присвячена проблемі аналізу смислових орієнтацій, як структурного компонента розвитку ціннісно-смислової сфери в юнацькому віці. У результаті проведеного теоретичного та емпіричного аналізу визначено, що переважна більшість досліджуваних мають цілі, які надають їх життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи.Вони сприймають сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, а прожиту частину свого життя продуктивною й осмисленою. Юнаки і дівчата сприймають себе як сильну особистість, яка володіє достатньою свободою, щоб побудувати власне життя у відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його смисл. Вони впевнені, що людина (зокрема, вони самі) може контролювати власне життя, вільно приймати рішення, втілювати їх у життя.

Ключові слова: *цінність, смисл, смислова сфера, смислові орієнтації, цілі життя, процес життя, результативність життя, локус контролю.*

Постановка проблеми дослідження. Сучасний розвиток суспільства, ставить передособистістю більш жорсткі вимоги для особистісного розвитку. Суспільству необхідна особистість активна, з чітко сформованими моральними якостями, професіоналізмом та гуманістичним світоглядом. Дії все більшої кількості людей впливає на світ, в якому вони живуть, тобто зростає відповідальність кожного за те , що відбувається у світі. З'являється цілий ряд нових чинників такого впливу. Один з них, поширення демократичних процесів та наростання впевненості, все більшої кількості людей, в необхідності особистої участі в цих процесах. Яскравим свідченням цього можуть бути останні події в Україні.

Потреба у вивченні ціннісно-смислової сфери особистості є обумовлена швидкою перебудовою сучасного суспільства, що впливає на формування індивідуальної та колективної свідомість людей. Поведінка людини, динаміка розвитку її особистості й індивідуальності, вибір життєвого шляху всі ці компоненти обумовлені смисловою сферою особистості.

Такі вчені як В. Франкл, С. Л. Рубінштейн, А. В. Петровський, Д. О. Леонтьєв, Н. І. Непомняща, М. Рокич, К. Роджерс та Ф. Є. Василюкін, що займались вивченням ціннісно-смислової сфери особистості сходяться на думці

що ціннісно-смислова сфера відіграє важливу роль у регуляції поведінки й діяльності юнаків.

Продуктом мотиваційно-ціннісної системи особистості за Ф. Є. Василюком є смисл. Вимірювання і зіставлення міри значущості мотивів, співвідношення особистих потреб і особистості відбувається за допомогою системи цінностей [Василюк, 1984]. Отже, ряд авторів вважає, що ціннісні орієнтації суб'єкта є основою для оцінок суб'єктом навколишньої дійсності й породження смислу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час, навіть, коли людина виконує дії, що відповідають традиції, вона хоче сама розібратися, чому діє, згідно традиції, чого вона варта і, не може розглядати традицію, як цінність саму по собі. Коли молодь наслідує своїх батьків (вчителів, друзів тощо), то у неї повинні бути аргументи чому вона так робить і, того лише факту, що це її батьки (вчителі, друзі) недостатньо. Якщо людина є віруючою (релігійною), то вона повинна знати принципи своєї віри, обряди, яких повинна дотримуватися і причини, за якими обрала саме цю віру, а не іншу [Обуховский, 2003].

Тобто, саме у юнацькому віці виробляються ціннісні орієнтації (науково-теоретичні, філософські, моральні, естетичні ін.), в яких виявляється сама сутність людини. Складається світогляд як система узагальнених уявлень про світ в цілому, про оточуючу дійсність, про інших людей і себе самого та готовність керуватися цими уявленнями в діяльності [Ставицька, 2009, с. 366-374].

О. Асмолов, Б. Братусь, Л. Виготський, Д. Леонтьєв, О. Леонтьєв, А. Маслоу, В. Франкл, Р. Шакурова у своїх дослідженнях розкривали взаємозв'язок між цінностями і смислами.

А. Маслоу відмітив, що так звані „самоактуалізатори", люди які реалізують власний потенціал, точніше сприймають світ, більш реалістичні і креативні. Вони приймають свою зовнішність (якою б вона не була), свої психічні особливості та власні життєві цілі. Вони психічно здорові, а значить, не займаються собою більше, ніж це необхідно. До життєвих труднощів відносяться по - діловому, як до „виклику", який з готовністю приймають. Вони вміють зосередитися на тому, що важливо, що має істотне значення для світу і для них як його учасників [Маслоу, 2006, с. 352]. З цього ми можемо зробити висновок: щоб уміти точно пізнавати інших людей, ми повинні навчитися пізнавати себе (самопізнання), а це, в свою чергу, є умовою нашого власного „самоздійснення" - самоактуалізації та самореалізації, формування індивідуального смислу життя

Л. С. Виготського і О. М. Леонтьєва проблему смислу розкривають не тільки з точки зору психічних явищ, що належать свідомості, а й у контексті взаємодії особистості з навколишнім світом. Так, О. М. Леонтьєв вказує, що відношення мотиву до мети і породжує особистісний смисл [Леонтьєв, 2003, с.487].

Б. С. Братусь поняття смислу робить більш узагальненою і універсальною категорією, виводячи його з окремо взятої діяльності і дає таке визначення смисловому розвитку: «це цілісна динамічна система, що відображає взаємозв'язок усередині сукупності мотивів, що реалізовують те або інше смислове відношення до світу» [Братусь, 1981, с. 48].

Смислові утворення відрізняються по мірі узагальненості, і своєму місцю в ієрархії смислової сфери особистості. Питання світогляду, уявлень людини про сенс життя, її життєвих цілей і цінностей становлять уявлення особистості про себе та є найбільш узагальненими смисловими утвореннями. Концентрованою описовою характеристикою найбільш стрижньової і узагальненої динамічної смислової системи, відповідальної за загальну спрямованість життю суб'єкта як цілого є сенс життя [Леонтьєв, 2008, с. 488]. На основі загальних смислових утворень формуються особисті смислові утворення, а саме: особистий смисл і смислові установки [Мазур, 1983, с. 31-39].

В. Франкл стверджує, що структура ціннісно-смислової сфери визначає центральну позицію особистості, здійснює вплив на її спрямованість і соціальну активність, формує ставлення до навколишнього світу та самої себе. Як джерело розвитку ціннісно-смислової сфери особистості, він розглядає суперечності, протилежні тенденції, взаємозв'язок і взаємодія яких зумовлює її функціонування та вдосконалення [Франкл, 1990, с. 368].

Б. С. Братусь виділяє дві основні функції смислових утворень: створення образу майбутнього й підґрунтя для етичної оцінки вчинків; створення загальних принципів ведення діяльності, де смислові утворення і цінності задають загальне "поле співвідношення мотивів. Загальні смислові утворення або "особистісні цінності" визначають відносно стійке ставлення людини до світу, до себе та інших людей. Особистісні цінності – це усвідомлені й прийняті людиною загальні смисли її життя [Братусь, 1985, с. 64].

В. Е. Чудновський вважає що смисложиттєві орієнтації мають бути адекватними тобто такими що сприяють позитивному розвитку особистості [Чудновський, 1999, с. 74-80].

На думку К.А. Абульханової-Славської сенс життя – це цінність і одночасне переживання цієї цінності людиною в процесі її вироблення, привласнення або

здійснення [Абульханова-Славская, 1991, с. 299]. Структура особистості як соціального феномену може бути охарактеризована через фундаментальні властивості особи, які вважаються найбільш істотними в масовій свідомості певної культури, нації. Вони дозволяють говорити про загально психологічні закономірності регуляції поведінки людей різних культур і націй. Структурними одиницями особистості, які дозволяють прослідкувати та проаналізувати всі види діяльності людини, пояснити зміну її внутрішніх психологічних спонукань, є цінності, установки, норми.

М. Рокич розглядає цінність як стійке переконанням у тому, що певний спосіб поведінки чи кінцева мета існування з особистої чи соціальної точки зору є більш прийнятною, ніж протилежний спосіб поведінки чи мета існування. Він виділяє два класи цінностей: термінальні (переконання в тому, що якась кінцева мета індивідуального існування з особистої і суспільної точок зору заслуговує того, щоб до неї прагнути) та інструментальні (переконання в тому, що певний образ дій (наприклад, чесність, раціоналізм) з особистої і суспільної точок зору є кращим у будь-яких ситуаціях) [Rokeach, 1960].

С. Шварц (S. Schwartz) і В. Білскі (W. Bilsky) запропонували більш диференційовану, ніж у М. Рокича, класифікацію цінностей: цінності збереження (безпека, конформність, традиції) - цінності зміни (повнота відчуттів, саморегуляція); цінності самовизначення (благополуччя групи і людства в цілому) - цінності самозвеличення (влада, досягнення, гедонізм) [Schwartz, Bilsky, 1987, p. 550-562].

Цінності складають єдину систему, яка регулює поведінку людей в суспільстві. Ціннісно-нормативна система є орієнтиром при виборі способу дій, перевіряє і відбирає ідеали, вибудовує цілі, містить способи досягнення цих цілей. Цінності є частиною свідомості як окремої людини, так і суспільної свідомості, частиною культури. Цінності - це ідеї, ідеали, цілі, до яких прагне людина. Існують загальноприйняті цінності: універсальні (любов, престиж, пошана, безпека, знання, гроші, речі, національність, свобода, здоров'я); внутрішньо групові (політичні, релігійні); індивідуальні (особові). Цінності об'єднуються в системи, будучи певною ієрархічною структурою, яка міняється з віком і обставинами життя.

Мета дослідження: провести теоретичний аналіз психологічних особливостей розвитку ціннісно-смислової сфери особистості в юнацькому віці; емпірично визначити рівневі показники смисложиттєвих орієнтацій юнаків.

Експериментальна база дослідження. Впродовж листопада - грудня 2015 року ми провели дослідження спрямоване на визначення смисложиттєвих

орієнтацій у юнацькому віці. Методика „Смисложиттєві орієнтації" Д. О. Леонтьєва. Вибірку досліджуваних склали 74 студенти 2-4 курсів Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова спеціальності „Психологія", „Професійна освіта", „Технологічна освіта". Загальна вибірка склала 60 досліджуваних.

Смисложиттєві орієнтації визначаються юнаками через такі показники: цілі в житті, процес життя чи інтерес й емоційна насиченість життя, результативність життя чи задоволеність самореалізацією, локус контролю "Я – господар життя", локус контролю "керованість життя", загальний показник осмисленості життя.

Результати емпіричного дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1. **Рівневі показники смисложиттєвих орієнтацій юнаків**

Показники	**Рівні у відсотках (%)**		
	Високий	**Середній**	**Низький**
Цілі життя	89,2	3,5	7,3
Процес життя чи інтерес й емоційна насиченість життя	86,4	7,7	5,9
Результативність життя чи задоволеність самореалізацією, локус контролю "Я – господар життя"	80,3	7,7	12
Локус контролю "керованість життя"	82,3	7,7	10
Загальний показник осмисленості життя	81,2	7,7	11,1

Високі бали за шкалою *"Цілі в житті"*характеризують наявність, а низькі відсутність в житті досліджуваного цілей в майбутньому, які надають життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи. Отже, 89,2% опитаних мають цілі, які надають їх життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи. Низькі бали мають лише 7,3% опитаних. Незначно вираженим є і середній рівень 3,5%. Низькі бали за цією шкалою, навіть при загальному високому рівні осмисленості життя, будуть притаманні людині, яка живе сьогоднішнім або вчорашнім днем. Разом з тим, високі бали за цією шкалою можуть характеризувати не лише цілеспрямовану людину, а й мрійника, плани якого не мають реальної опори в дійсності і не підкріплюються особистою відповідальністю за їх реалізацію. Проте, ці два випадки не складно відрізнити, враховуючи показники за іншими шкалами смисложиттєвих орієнтацій. Цей аспект більш притаманний саме студентам 1 курсів, частина з яких, особливо з

віддалених областей, рідко мають змогу поїхати додому і живуть ще вчорашнім днем, коли вони мали шкільних друзів, батьків поряд і не особливо задумувалися про далекі перспективи власного життя. Також в цю групу входять студенти які планували цілі без врахування реальних можливостей для їх досягнення, особливо якщо ці цілі знаходяться далеко в майбутньому і ні чим не підкріплювалися. Студенти перших курсів що змінилимісце проживання і відокремились від родини,залишилися сам на сам із реальністю життя, в зв'язку з цим частина їх виявилася не готовою до сприйняття цієї реальності. Саме вони і складають категорію досліджуваних з низькими балами. До категорії так би мовити "прожектерів" з надто високими балами більше відносяться кияни та студенти з великих міст, які бачать "красиве життя" та реально не співвідносять свої можливості з поставленими цілями.

Зміст шкали *"Процес життя чи інтерес й емоційна насиченість життя"* співпадає з відомою теорією про те, що єдиний смисл життя полягає в тому, щоб жити. Високий рівень показників за цією шкалою, який демонструють - 86,4 % досліджуваних, вказує на те, що вони сприймають сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Низькі бали за шкалою (середній – 7,7 % та низький рівень – 5,9%) - ознака незадоволеності власним життям у сьогоденні; однак, йому можуть надати повноцінного смислу спогади про минуле чи націленість у майбутнє (більш характерний аспект саме для юнацького віку – як одне з новоутворень віку). Високі бали за цією шкалою й одночасно низькі за іншими будуть характеризувати гедоніста, який живе сьогоднішнім днем. Таку особливість демонструють лише декілька опитаних, що не є статистично значущим показником.

Бали за шкалою *"Результативність життя чи задоволеність самореалізацією"* відображають оцінку пройденого відрізку життя, відчуття того, наскільки продуктивною й осмисленою була прожита його частина. Переважна кількість опитаних – 80,3% вважає прожиту частину свого життя саме такою - продуктивною й осмисленою. Низькі бали – незадоволеність прожитою частиною життя притаманна незначній кількості досліджуваних – 7,7% середній рівень та 12% - низький рівень.

Високі бали за шкалою *"Локус контролю "Я – господар життя"*й низькі за іншими характеризують людину, яка доживає своє життя, у якої все в минулому, але минуле здатне надати смислу залишку життя. Такого поєднання у досліджуваних не спостерігається (передусім, в силу вікових особливостей). Високі бали за цією шкалою відповідають уявленню про себе як про сильну особистість, яка володіє достатньою свободою, щоб побудувати власне життя у

відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його смисл. Таких студентів серед опитаних – 80,3% (високий рівень). Низькі бали – невіра у можливість своїми силами контролювати події власного життя (середній рівень – 7,7 % та низький рівень – 12%).

Високі бали *"Локус контролю "Життя" чи керованість життям"* (82,3% опитаних) вказують на впевненість у тому, що людина може контролювати власне життя, вільно приймати рішення, втілювати їх у життя. Низькі бали за шкалою, пов'язані з фаталізмом, впевненістю, що життя людини непідвладне свідомому контролю, що свобода вибору ілюзорна й беззмістовна, що недоречно щось загадувати на майбутнє. На це в цілому вказує 7,7% - середній рівень та 10% - низький рівень опитаних, що складає достатньо виражену тенденцію невпевненості певної частини юнацтва у своїх силах, до прийняття повної інфантильності власної долі. Це може містити небезпеку входження молодих людей у релігійні секти, розвивати їх схильність до містицизму тощо.

За шкалою *"Загальний показник осмисленості життя"* більшість досліджуваних – 81,2 % (високий рівень) вказують на загальний високий показник осмисленості життя, на середній рівень вказує – 7,7% відсотків опитаних, а 11,1% на низький рівень.

Отже, 89,2% досліджуваних мають цілі, які надають їх життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи; 86,4 % досліджуваних, вказують на те, що вони сприймають сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом. Переважна кількість опитаних – 80,3% вважає прожиту частину свого життя продуктивною й осмисленою; 80,3 % респондентів сприймають себе як сильну особистість, яка володіє достатньою свободою, щоб побудувати власне життя у відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його смисл. Також, 82,3% опитаних вказують на впевненість у тому, що людина (зокрема, вони самі) може контролювати власне життя, вільно приймати рішення, втілювати їх у життя. В цілому, більшість досліджуваних – 81,2 % вказують на загальний високий показник осмисленості життя.

Висновок. У результаті теоретичного аналізу ціннісно-смислової сфери особистості юнацького віку ми прийшли до висновку, що цінності складають єдину систему, яка регулює поведінку людей в суспільстві. Ціннісно-нормативна система є орієнтиром при виборі способу дій, відбирає ідеали, вибудовує цілі, містить способи досягнення цих цілей. Цінності є частиною свідомості як окремої людини, так і суспільної свідомості, частиною культури. Проте, відправною точкою у визначенні індивідуального смислу життя, характерною для сучасного юнацтва не може бути існуюча культура,

середовище перебування, яке ставить певні вимоги. Це має бути сама особистість, її власне бачення себе в цьому світі, який вона буде змінювати. змінюючись сама, пам'ятаючи однак, про незмінні життєві загальнолюдські принципи існування як окремих людей, так і людства загалом.

Шляхом емпіричного аналізу визначено, що переважна більшість досліджуваних мають цілі, які надають їх життю осмисленості, спрямованості й часової перспективи. Вони сприймають сам процес свого життя як цікавий, емоційно насичений і наповнений змістом, а прожиту частину свого життя продуктивною й осмисленою. Юнаки і дівчата сприймають себе як сильну особистість, яка володіє достатньою свободою, щоб побудувати власне життя у відповідності зі своїми цілями й уявленнями про його смисл. Вони впевнені, що людина (зокрема, вони самі) може контролювати власне життя, вільно приймати рішення, втілювати їх у життя.

Д ж е р е л а:

Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – Москва : Мысль, 1991.

Братусь Б. С. Нравственное сознание личности: (Психологическое исследование. – Москва : Знание, 1985.

Братусь Б.С. К изучению смысловой сферы личности // Вестн. Моск. ун-та. Серия 14 «Психология». – 1981. – № 2.

Василюк Ф. Е. Психология переживания. – Москва : Моск. ун-та, 1984.

Мазур Е.С. Проблема смысловой регуляции в свете идей Л.С.Выготского // Психология «Вестник Московского университета», серия 14. — № 1. – 1983.

Маслоу А. Мотивація і особистість. – Санкт-Петербург, П: 2006.

Леонтьев Д. А. Психология смысла: природа, строение и динамика смысловой реальности. 2-е, испр. изд. – Москва : Смысл, 2003.

Франкл В. Человек в поисках смысла ; [пер. с англ. и нем.]; [общ. ред. Л.Я. Гозмана и Д.А. Леонтьева]. – Москва : Прогресс, 1990.

Чудновский В. Э. К проблеме адекватности смысла жизни // Мир психологии. – 1999. – № 2.

Обуховский К. Галактика потребностей: психология влечений человека / Galaktika potreb: Psychologia dazen ludzkich. – Санкт-Петербург : Речь, 2003.

Ставицька С.О. Психологічні особливості ціннісних орієнтацій сучасного юнацтва // Актуальні проблеми психології [За ред. С.Д. Максименка]. – Київ : Главник, 2008. – Х. – Вип. 4.

Ставицька С.О. Визначення життєвих цінностей у юнацькому віці. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія № 12. Психологічні науки: Зб. Наукових праць. – Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – № 26. (50). Част. І.

Schwartz S. H., BilskyW. Towarda Universal Psychological Structure of Human Values // Journal of Personality and Social Psychology. - 1987. - Vol.58. - № 5.

Rokeach M. The Open and Closed Mind. – New York : Basic Books, 1960.

I. Andrushchenko. Semantic Orientation as Component of Development Value-Semantic Sphere in the Youth Age.

The article devoted to the problem analysis of semantic orientations as a structural component of value-semantic sphere in adolescence. As a result of theoretical and empirical analysis determined that the vast majority of investigated have goals, that give their life meaningfulness, direction and temporal perspectives. They perceive actual process of their lives as interesting, emotionally rich and full of meaning and part of his life intervening productive and meaningful. Boys and girls perceive themselves as a strong personality who possesses sufficient freedom to build their lives in accordance with their goals and perceptions of its meaning. They believe that a person (including themselves) can control their own lives, free to make decisions, implement them.

Keywords: *value, meaning, semantic field, semantic orientation, life goals, the process of life, the impact of life, locus of control.*

УДК 159.9-022.257

В. А. Касьянов

ЭКСТРЕМАЛЬНЫЙ ПРИНЦИП ДЛЯ ПСИХОЛОГИИ

Предлагается модель формирования предпочтений над множеством альтернатив, основанная на использовании «Принципа максимума субъективной энтропии», который считается априорно встроенным в сознание субъекта, принимающего решения. Результаты – распределения предметных и рейтинговых предпочтений, обладают большой прогностической силой, позволяют решать задачи опосредованного управления активными системами через управление предпочтениями. Основной упор сделан на описание «Принципа максимума субъективной энтропии предпочтений» и соответствующего математического формализма.

Ключевые слова: *психология, предпочтения, субъективная энтропия, принцип максимума, альтернатива, принятие решений, риск, «эластичность психологии».*